

НОВАК ЖИВКОВИЋ

СРЕСКА БОЛНИЦА У ИВАЊИЦИ

(Нски подаци о установљењу)

НОВАК ЖИВКОВИЋ
УУ 11000 Београд
Радивоја Кораћа 6

УДК 61(091) (497.11)

Моравички крај, тачније део Старог Влаха који је прикључен Србији у четвртој деценији XIX века, почели су повремено да посећују ретки лекари, нарочито када би се појавиле епидемије. Такво стање потрајало је неколико деценија док овај крај, административно формиран као срез, није добио и институцију сталног лекара. И, такво стање потрајало је нешто дуже; лекари су долазили и одлазили, а да нису могли унети неке битне промене у побољшање здравственог стања. Били су то или странци, или из других крајева Србије; обојима је заједничка тежња била да се што пре извуку из овог забаченог подручја, у које су долазили каткад као у прогонство.

Тако је овај „српски Сибир“, како је понекад називан, причињавао терет лекарима и стварао невоље народу. У то је покушао да унесе промене и што више се заложу на корист народу др Недо Нешкових, први стипендиста овог среза на студијама медицине, пото-

мак старе устаничке породице. Он је набацио и мисао о установљењу болничке установе у Ивањици, која би била слична оној која је припремана у драгачевском срезу под именом „амбулаторија“. Упркос ентузијазму, овај млади човек није успео; смрвиле су га страначке сплетке у Ивањици и — безразложне оптужбе. Избегао је одговорности и учинио једино што је могао: поднео је молбу за премештај и отишао за среског лекара у друго место. Тако се завичај одужио за његов ентузијазам, а идеја о болници се угасила.

Идеја о Ивањичкој болници привремено је замрла, али не за дуго. Већ на самом почетку 1908. године Окружно начелство у Чачку тражило је од Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела да се за Ивањичку болницу требају завојни материјал и лекови од Главног санитарског слагалишта. Нешто касније је од Министарства стигао и рачун за испоручени материјал овој болници, који је благовремено и исплаћен.¹ Истовремено су набављени и инструменти за Ивањицу. Уредно су испостављени рачуни и уредно исплаћени. Набавке су настављене. Из Чачка је убрзано требована испорука болничког рубља. Да би неко руковао са већ примљеним материјалом, у фебруару је постављен служитељ „при болници“, а поднео је молбу за економа неки Василије Бетеновић, бивши писар при Душевној болници, како гласи запис у Деловодном протоколу Министарства.²

Ово су били први људи који би руковали материјалом још неоформљене Ивањичке болнице. У априлу је већ стигла потврда Министарству о пријему посуђа за ову болницу, које је испоручила трговачка радња браће Радојловић из Београда. Среска власт из Ивањице тражила је да се набаве потребни кревети за болницу у овом месту. Преписка око ове набавке вођена је неколико месеци и завршена је тек крајем ове године са тражењем кредита за исплату кревета. Набавка је извршена од фирме Гођевац у Београду.³ Треба напоменути да су све те набавке и издаци за Ивањичку болницу вршени ванредним путем, тј. кредитима, који су тражени од Министарства унутрашњих дела. Тек у августу те године припремљен је предлог буџета за 1909, кога је Министарству доставило Окружно начелство из Чачка. Све ове послове око установљења болнице спроводио је лекар среза моравичког др Милан Стојановић, који је овде остао на дужности до 5. новембра 1908. Тада је премештен, указом краља Петра, за среског лекара у Гроцкој. На место њега у Ивањицу је дошао др Радисав Јаковљевић из Крупња, који је ступио на нову дужност 23. децембра 1908. У међувремену, од одласка једног до долас-

ка другог лекара, из моравичког среза пристигла је молба да се овде постави бар један лекарски помоћник.⁴

Тако је протекла 1908. године — у не баш одлучујућим потезима за отварање болнице у Ивањици. Ако се узму у обзир неке друге чињенице, показале се да је за отварање ове болнице посебно било заинтересовано Министарство војно — и због узмућене међународне ситуације, и због близине границе са непријатељском земљом, из које, не само да је грозила ратна опасност, него и стална најезда епидемија. Из тог и других разлога већ у самом почетку наредне, 1909. године из Ивањице долази предлог Министарству унутрашњих дела, који подноси Управа болнице ивањичке — да јој се додели потребан кредит, пошто буџет још није одобрен, како би се та установа „могла отворити, пошто је набављен потребан број болничара као и економ“. Молба је уважена последњег дана јануара 1909. Донето је у Министарству решење којим се Ивањичкој болници одобрава предложени буџет. Али, у административном смислу она још није потврђена као званична установа. То се постигло тек у марту исте године када је дат налог за израду штампилца и печата за восак.⁵ Од овог времена лекар моравичког среза потписује се и као управник Ивањичке болнице. Први такав потпис среће се на званичном извештају Ивањичке болнице од 11. марта 1909.

Први месечни извештај Среске болнице у Ивањици — први који је засад пронађен — односи се на фебруар 1909. и заведен је под бројем 142 од 11. марта те године. Потписао га је др Радисав Јаковљевић као управник. На њему још нема званичног печата. За наведено време боловало је овде 19 лица, од којих је седморо из претходног месеца (јануара), а примљено их је 12. Троје је умрло, остали су отпуштени као излечени или су још задржани на лечењу. За њихову негу укупно су утрошена 284 болничка дана. У болници су тада извршене две операције: једна од карцинома, а друга ради вађења куршума из трбушне дупље. Од болести су у овом извештају регистровани: дизентерија, више случајева пнеумоније, реуматизам и туберкулоза.⁶

Други пронађени месечни извештај ове болнице односи се на мај 1909. У том месецу кроз болницу је прошло 13 пацијената. За петоро је назначено да су оздравили, остали су делимично залечени и отпуштени, а један болесник задржан је на лечењу. За ово време нико није умро. Извршена је и једна мања операција, а болести је било разних, већином акутних. Овај извештај је поднесен са великим закашњењем. Он носи протоколски број болничке управе 442 и

датиран је на 2. септембром 1909. Потписао га је управник др Радисав Јаковљевић, а поред његовог је и потпис лекарског помоћника Петра Радисављевића.⁷ У мају је болница имала неприлика са својим економом. То није био ни један од оних који су претходне године тражили да буду постављени на то место, него неки Лазо Б. Шолаја, чију је смену тражио управник др Јаковљевић, и то депешом. Министарство је наложило Окружном начелству у Чачку да случај истражи и пошаље детаљнији извештај.⁸

Месечни извештај Српске болнице у Ивањици за јули указује на смањен број пацијената и болесничких дана. Лечено је свега 11 лица, али је њих двоје умрло. Један смртни случај био је од менингитиса.⁹

Спор у болници добио је неочекиван обрт, ако се суди по извештају Окружног начелства. Наиме, економ Шолајић тужио је још у мају управника болнице за разне злоупотребе. Тужбу је убрзо поновио. Из Министарства је стигао нови налог за истрагу. Економ се упорно борио против свог старешине. Шест ивањичких грађана је упутило Министарству жалбу против др Јаковљевића и тражило да се он уклони из њихове средине, али да се њему нађе замена — како срез не би остао без лекара. Сам др Јаковљевић, осећајући да се не може изборити, а сигурно поучен искуством свог претходника др Нешковића, молио је за премештај из овог места и предлагао да се ту постави др Драгутин Владисављевић, тадашњи лекар среза драгачевског.¹⁰ Овај сукоб се крајем августа исте године нашао пред решењем. Указом краља Петра, а по предлогу министра унутрашњих дела, отпуштен је из државне службе на основу члана 76 Закона о чиновницима грађанског реда. Истог дана је одређен за лекара у Ивањици др Драгутин Владисављевић, лекар среза драгачевског.¹¹ Разрешење др Јаковљевића није брзо уследило. Он је остао на својој дужности још неко време. Ово остајање је за њега створило нову невољу. У првој половини новембра др Радисав Јаковљевић је надлежним путем проглашен за душевног болесника и издат је налог Окружном начелству у Чачку да се он што пре упути на посматрање у лудницу. И др Јаковљевић и лекарски палаз о његовом душевном здрављу упућени су у Београд. Министарство унутрашњих дела издало је налог Душевној болници да др Јаковљевића прими на лечење. Ова га је болница примила последњег дана новембра. Након 15 дана — колико је било потребно за посматрање душевних болесника у то време — Душевна болница издала је сведоцбу о здравственом стању бившег управника Ивањичке болнице са повољним миш-

љењем. Из Министарства је добијен налог да се др Радисав Јаковљевић отпусти из Душевне болнице „као здрав“.¹² Док је др Недо Нешковић под притиском чаршије морао да напусти Ивањицу, др Јаковљевић је изложен гротески: изгубио је службу, прошао кроз лудницу и најзад затражио пасош за одлазак у иностранство.¹³ Ускоро се у Ивањици појављује још један лекар. Био је то специјалиста епидемиолог др Димитрије Милић. Он ступа на ову дужност скоро истовремено када др Драгутић Владисављевић, поред службе у Ивањици, бива задужен и за драгачевски срез.¹⁴

Среска ивањичка болница још је једним својим захтевом потврђивала статус озбиљне установе. Обратила се у новембру ове године Министарству унутрашњих дела с молбом за дозволу да може набавити вертхајм-касу за своје потребе. Преписка и набавка трајале су нешто дуже. Набавка је извршена у фебруару наредне године. То се види из акта Ивањичке болнице којим се, по тадашњим прописима, шаље Министарству на чување резервни кључ од набављене вертхајмке.¹⁵

У позну јесен ове године сручила се озбиљна опасност на овај крај — појавила се дифтерија. Помоћ није тражила Ивањичка болница, већ срески начелник, и то депешом. Тражио је одређену дозу серума против дифтерије.¹⁶ По себи се разуме да је то спадало у надлежност епидемиолога, који, по свему судећи, и није улазио у састав болничког особља, него је деловао самостално, што ће се јасније видети тек у времену које долази. Ивањичка болница се обратила Министарству половином децембра и поднела извештај са набројаним низом потреба, које ће јој бити неопходне у наредној години. Из краћког протоколског текста не види се које су то биле потребе. Неке од њих ће бити јасније из накнадне преписке. Тако је почетком марта болнички управник др Владисављевић молио Санитетско одељење Министарства да се пошаљу, по приложеном требовању, болничко рубље и 120 метара „двигачног“ платна како би се могло дати за израду душека потребних болници. Санитетско одељење је одобрило, са закашњењем дужим од пола године, да Ивањичка болница може набавити од Ткачке фабрике ЛМТД следеће рубље: 20 ланених чаршава, 60 ланених навлака — све у вредности која је одобрена буџетом. Као што се види, у Министарству нису били дарезљиви, чак ни кад се радило о формалном одобрењу. То је било и разумљиво, пошто је тада надлежног министра замењивао министар финансија.¹⁷

Средина у којој се налазила ова болница никако није погодивала лекарима. То ће се убрзо показати и у случају др Владисављевића, који овде није ни огодинио, него је затражио премештај. Окружно начелство је већ 20. априла 1910. спровело његову молбу за премештај. То је била његова прва молба, али она није уважена. Обновно је свој захтев почетком септембра и тражио да се постави у посаво-тамнавски срез. Или колубарски. И та молба је остала без решења и без одговора. А, када се уверио да му се не излази у сусрет, 9. новембра опет је тражио да иде у посаво-тамнавски срез или да се та молба схвати као оставка на државну службу. Ни тада није било одговора.¹⁸

У јуну 1910. Среска ивањичка болница се опет појавила са требовањем лекова из Главног апотекарског слагалишта. Та установа се није налазила у надлежности Санитетског одељења, него је припадала Министарству војном, које је замољено за одобрење испоруке, чему је и удовољено.¹⁹ За рад свих установа ове врсте, па и Ивањичке болнице, било је потребно да се устали нормално и редовно буџетско пословање. Око решења овог питања почела је преписка тек крајем јула 1910. када је Ивањичка болница послала, преко Начелства округа чачанског, свој пројект буџета за ту годину. Начелство је проследило предлог Министарству без свог мишљења или предлога. У Министарству је предлог дошао у надлежни поступак санитетског инспектора. Интересантно је да није сачувана ни једна забелешка о ревизији, одобравању или неодобравању поднетог предлога. Тек се зна да је првобитни пројекат враћен, преко Начелства у Чачку, подносиоцу — Среској болници у Ивањици. У новом предлогу, који је сигурно сачињен према данас несачуваним примедбама и поново поднет под бр. 700 од 10. септембра 1910. године, под насловом „Извештај буџетирања Ивањичке среске болнице за 1910. годину, изнете су ставке у четири одељка, који иду овим редом:

I Неуказно особље

1	Лекарски помоћник	плата	1200 динара,
2	економ	плата	840 динара, укупно 2160 динара.
3	свештеник	плата	120 динара,

II Послуга

4	превијач	плата	360 динара,
5	кувар-ица	плата	432 динара,

6	2 болничара по 300	плата	600 динара,
7	праља		180 динара,
8	спољни послужитељ		180 динара, укупно 1762 динара.

III Канцеларијски трошкови

9	огрев и гориво		100 динара,
10	осветљење		180 динара,
11	канцеларијски материјал		50 динара,
12	стручне књиге		50 динара, укупно 550 динара.

IV Општи и стр. расходи

13	лекови и разна средства		500 динара,
14	завојни материјал		300 динара,
15	набавка и опреме инструмената		50 динара,
16	животне намирнице		2.500 динара,
17	инвентарске ствари		2.000 динара,
18	све остале потребе		300 динара, укупно 6100 динара. Свега 10.562 динара.

Како је буџет ове установе коначно донет тек при крају септембра, пошто је знатан део већ био реализован, то је остало да се утврди колико се још до краја године може утрошити и колико се може уштедети. Овај документ је вредан пажње због тога што даје, шематски, и укупан број особља запосленог делимице или потпуно у првим годинама рада ове среске установе.²⁰ Пада у очи да се у болничком буџету не налази ставка за плату среског лекара, односно управника ове здравствене установе. Његове принадлежности су долазиле из санитетског буџета Министарства унутрашњих дела, што је била знатна помоћ овој среској болници.

Молбе за премештај и оставка на службу др Владисављевића никако нису уважаване, како се већ видело. У таквим околностима доктор Владисављевић је молио бар за десетак или нешто више дана одсуствовања. Но и са тим је било тешкоћа. У Министарству, пре него што би се донело решење по тој молби, хтели су да знају ко би замењивао лекара за време његовог одсуствовања. Преписка и недоумице око овога нису дуго трајале. Тада је нађено решење. Павле Туцаковић, студент медицине, појавио се са молбом да буде постав-

љен за лекарског помоћника при Ивањичкој болници. Молба је поднета 8, а уважена 9. септембра. Туцаковић је постављен на тражено место с годишњом платом од 1.200 динара — а та сума је већ била предвиђена у болничком буџету. Ово касно постављање значило је и извесну уштеду о којој се већ говорило. Окружно начелство у Чачку одобрило је др Владисављевићу тражено одсуство и неколико дана касније тражило од Министарства да потврди ово одобрење, односно оправда поступак. Тако је др Владисављевић добио привремено какву-такву замену, Ивањичка болница лекарског помоћника кога дотада није имала, а администрација прекинула с једном досадном преписком. Истовремено се указала могућност да моравички крај, поред већ стечне болнице, добије још једну здравствену установу. Док се водила претходна преписка, магистар фармације Славко Драшкоци обратио се Санитетском одељењу Министарства с молбом да му се дозволи отварање апотеке у Ивањици. У сачуваној белешци нема ни помена да је нешто учињено по овој молби.²¹ Сигурно да ништа није ни учињено, пошто је пред сам крај године магистар Драшкоци молио да му се дозволи отварање апотеке у Крупњу. Питање апотеке, односно њено отварање остало је за наредно, не тако далеко време.

Одсуство одобрено др Владисављевићу било је и прошло. Када се поново појавио у Ивањици раније најављеним писмом из Добрача — шарлах се нагло разбуктао. Одмах је од Санитетског одељења затражено да се Ивањичкој болници пошаље десет доза одређеног серума да би био опробан као лек. Санитетско одељење је одмах упутило тражени лек и затражило да се за њега исплати 40 динара. Ивањичка болница, односно др Владисављевић је 6. октобра писао Санитетском одељењу да се послати лек показао изврстан у лечењу шарлаха. Лек је ушприцаван болесницима и код свих „приметило се одмах сутрадан /.../ побољшање, а неки су већ скоро потпуно оздравили.“ Доктор Владисављевић, уверен у очигледни успех, тражио је да се његовој болници пошаље још десет доза истог серума. Али, како по буџету „сума одобрена за лекове већ је била скоро исцрпљена“, молио је да се исплата за тај новопослати серум тражи од среске власти. При том се показало да је Ивањичка болница још врло далеко од најосновније опремљености. Она није имала, у тренутку кад је предузимала акцију против шарлаха, ни шприцева, ни игала за убризгавање серума, па је обоје наручивано истовремено када и серум. А буџетска средства била су врло ограничена. То се види из писма-жалбе управника ове болнице Министар-

ству унутрашњих дела бр. 796 од 13. октобра 1910. Извештавајући да је по министровом наређењу Ивањичкој болници испоручен серум, додаје: „Управи је част учтиво известити Господина Министра унутрашњих дела, да на позицији за набавку лекова и дезинфекционих средстава има још на располагању 5,54 дин.“ Упозоравајући да за већ испоручени серум треба платити 40 динара, којих нема, умољава се министар да дозволи исплату са једне друге позиције „оне завојни материјал на којој има још сто динара“. Министар је одобрио овај ребаланс уз препоруку да се убудуће серум и други лекови који се употребљавају ван болнице на терену купују и плаћају на рачун среске касе. Само они лекови који се буду користили у болници могу се плаћати из њеног буџета.²²

Невоље с материјалним пословањем нису са овим отклоњене; оне су се продужавале и повећавале. Буџет није био састављен према стварним потребама, а уз то се знатно и каснило са одобрењем; но, поврх тога, због епидемија се повећавао број болесника на болничком лечењу. То је изазвало знатно повећање издатака за животне намирнице које су се морале набављати за готов новац на пијаци. Управник Ивањичке болнице је, 11. новембра, о томе опширно писао, преко окружне власти у Чачку, Санитетском одељењу и тражио повећање кредита бар за 620 динара преко већ одобрене суме. Но, одговора и одобрења дуго није било, па је следила накнадна молба. Управник је указивао на још веће издатке и указао на једину могућност: ако се кредит не одобри, да престане исплаћивање припадљивости болничком особљу — како би се до краја године могли прехрапити само болесници. После неколико ургенција депешама, Санитетско одељење је тек 8. децембра одобрило Ивањичкој болници накнадних 620 динара „колико јој потребује за снабдевање /.../ животним намирницама за ову годину.“²³

При самом почетку 1911. године пристизали су у Србију узнемиравајући гласови о ширењу заразних болести, а нарочито колере, по околним земљама: Румунији, Бугарској, Украјини, Русији и Турској, чија је граница налегала на моравички крај и цео Стари Влах. Ускоро су извештаји постали седмодневни и примили су форму билтена. Убрзо је Министарство иностраних дела известило санитетску власт да зна за 104 случаја појаве колере у суседној Аустроугарској, чија је граница налегала на западни део Србије. То је било чињенично стање, регистровано тих дана у преписци санитетске службе. Настајала је узбуна. Пошто више нису постојали карантини, држава је тражила и нашла нови облик заштите: подигла је и прву колеричну

станицу у Пироту са задатком сузбијања заразе. Ускоро ће се та мера проширити и на моравички крај, што ће се приказати у наредном излагању.

Ивањичка болница, при таквим околностима, појачавала је своје захтеве за лековима, завојним материјалом и инструментима. Како се тим требовањима није брзо удовољавало, они су упорно понављани, при чему се наглашавала потреба и за неким реагенсима или инструментима за прављење микроскопских препарата. Уз то су ишла требовања текстила, као и ћебади, за болничке кревете. Уз та требовања су ишли и захтеви за одобравање кредита — како би се могао исплаћивати испоручени материјал, што указује да је поново наступала невоља због неуредног буџетског пословања.²⁴

Заразне болести су повећавале број болесника који су потраживали помоћ у Ивањичкој болници, а ова је била далеко од могућности да је свима укаже. Знатан број оболелих чак није до ње ни доспевао, па се, сам лечио, преживљавао или страдао — каква му је већ била судбина. Срески лекар као управник болнице нашао се у тешкој недоумици. Није знао да ли је важнији рад у срезу или у његовој установи. Првог фебруара у Министарство је стигло његово питање: да му се одговори да сме напуштати своју болницу због лечења болесника који се налазе по сеоским општинама. Из Министарства је загражено од окружне власти некакво објашњење — не зна се какво, нити се зна какав је одговор отуда стигао. Његова садржина се да наслутити по једној тужби која је стигла из Ивањице. Наиме, др Владисављевић није хтео да дође у кућу неког Светолика Ковачевића, у којој је чељад оболела од шарлаха. Смртност се повећавала изгледа и у Ивањичкој болници. То се да закључити из две скоро истовремене молбе двојице локалних свештеника за постављење у овој установи ради новог хонорара који се додељивао за опслужење у случајевима када је престајала надлежност лекара а наступали духовни обреди — утехе или опела. Црквена власт је одредила да то врши свештеник Јован Ајдачић, уз годишњи хонорар од 120 динара.²⁵

Тешкоће Ивањичке болнице су се продужавале с појавом још неких заразних болести. Ово се види из дописа установе Санитетском одељењу с молбом да јој се пошаљу две врсте серума — против тетануса и менингитиса. У допису се наглашава да болница тренутно има довољну количину осталих серума, који су јој потребни. Одељење је убрзо испоручило тражене серуме и испоставило рачун на 17

динара ради исплате.²⁶ Тешкоће у раду ове установе имале су и неке друге последице. Таква једна је дошла до изражаја већ почетком фебруара. У регистрованој протоколској забелешци стоји податак да је лекарски помоћник при Ивањичкој болници Павле Туцаковић „напустио дужност“. Не види се да ли је то био самовољни поступак или редовна оставка, само се зна да је Начелству у Чачку издато упутство „о потребном“.²⁷

Крајем априла се начелник среза моравичког обраћао Министарству унутрашњих дела и молио за дозволу да се набаве секциони инструменти за Ивањичку болницу. Око овог тражења се развила преписка и тек по повољном мишљењу окружне власти одобрена је набавка, и то из Женеве, при чему су обезбеђени услови за брзовозни превоз. Срески начелник је јавио из Ивањице тек 19. јула — да су инструменти стигли и тражио је одобрење за исплату. Тог времена у Београд је стигао и извештај о стању болничке зграде у Ивањици, о којој се из преписке не зна нешто више, а тај извештај је морао бити везан за неке издатке око оправке, нешто раније вршене. Ово обоје је морало бити склопано с новчаним издацима. Из Ивањице су тада стигли захтеви да се одобре средства за још неке издатке који нису предвиђени ранијим буџетом или их није било довољно — што је случај са неким лековима. Тражило се и 150 динара за спровод душевних болесника до Чачка, као и за она лица која би се упућивала у Пастеров завод. Тражило се, поред суме додељене Ивањичкој болници, још 400 динара за сузбијање заразних болести у срезу.²⁸ Овим новцем је располагала среска власт.

Ивањичка среска болница, пошто је отишао лекар Јаковљевић, уклонила је из службе и болничког економа Шолајића као узрочника сукоба. На дужност економа дошао је Војислав Јовановић, о коме нема неких ближих података. Зна се само да је био незадовољан платом и да је преко Окружног начелства тражио повишицу. Да ли је повишицу добио или не, не може се видети из сачуваних записа. Незадовољан је био и др Драгутин Владисављевић. Тачније, он је само продужио са изражавањем старог захтева — да му се уважи оставка на службу. Учинио је то већ 1. јануара исте године, али без успеха. Поновио је тај захтев у јуну, па у јулу два пута. Тек на крају овог месеца краљ Петар, на предлог министра унутрашњих дела, донео је решење „да се др Драгутину Владисављевићу, лекару среза моравичког, уважи оставка коју је поднео на државну службу.“ Министар унутрашњих дела добио је налог да изврши ово решење.²⁹ Када је отишао из Ивањице др Владисављевић се не може утврди-

ти из расположивих докумената. Зна се само поуздано да се као врлишалц дужности управника Ивањичке болнице јавља, са својим потписом на једном документу, др Стеван Иванић (на требовању неких лебади „са белом бордуром за потребе ове установе; требовање је потписано 5, а у Министарству уважено 10. септембра 1911. године).³⁰

Одређивање др Стевана З. Иванића за вршиоца дужности управника Ивањичке болнице показује да му та делатност није сматрана за дуготрајну. Др С. Иванић био је епидемиолог по струци. Његов долазак у овај крај прво је диктиран тренутним недостатком одговарајућег лекара за управника. Други разлог ће се видети из неких података који ће се овде изложити. Опасност од продора заразе колере се нагло повећавала и претила да се та болестина прелије преко државне границе у унутрашњост. Санитет је увео и посебне реферате у пограничним пределима према подручјима у Турској, где је беснела колера. Међу таквим рефератима су били и они који су мотрили на ширење заразе око Сјенице и Новог Пазара, што значи и на подручју Старог Влаха. Чачанско начелство се усрдно залагало за спровођење одговарајућих мера заштите. Јављало је о осигурању преласка са заражених подручја. Тада се већ знало да колера коси и у селу Брњици поред саме границе дуж моравичког среза. Из среза студеничког, због вести о колери по онограничним селима, тражена је војска за обезбеђење границе; но, то је било узалудно пошто је у нека села овог среза колера већ продрла. Тада је и Окружно начелство из Чачка тражило појачано обезбеђење границе дуж моравичког среза. Том тражењу је убрзо и удовољено и један одред се разместио дуж државне меће. Зараза је односила жртве и — наводе се имена оболелих и помрлих од колере. У земљи је долазило до забрана панађура, па чак и црквених сабора — да би се спречило проширење колере. Тако гласе само неки од забележених података, који су указивали колико грози колерична зараза стаповништву. У Министарству унутрашњих дела је предложено да се у моравичком срезу образују три антиколеричне станице: једна би се налазила при Среској болници, друга у Маскови (била би смештена у школу), а трећа у Миланци. Среском начелнику је наређено да се одмах те станице снабдеју, и то што пре, свим потребама, што је вероватно и учињено.³¹

Како се опасност проширивала, из моравичког среза а првенствено из болничке управе, стизали су све чешћи захтеви за отварањем кредита ради набавке лекова. Требовања је потписивао и даље

др Ст. З. Иванић као вршилац дужности управника болнице. Тада се дошло до предлога да се поступак око снабдевања лековима скрати и да се у Ивањици отвори апотека. Било је више кандидата за добијање концесије на отварање апотеке у Ивањици. Провере кандидата за добијање ове концесије трајале су неколико месеци. Министарство унутрашњих дела, тачније његово санитарско одељење, одлучило је тек половином јануара наредне године да право отварања и држања апотеке у Ивањици уступи Владиславу Константиновићу, магистру фармације, „са обавезом, да у року од шест месеци рачунајући од дана кад ову концесију прими — буде дужан своју новоотворену апотеку у варошици Ивањици, прописно уредити и по извршеном стручном прегледу отворити. . .“ Истовремено је, због настале потребе, тражено и проширење Ивањичке болнице.³²

Др Ст. Иванић, са двоструким задужењем — и за болницу и за рад на сузбијању заразних болести на терену — није ни могао да одговори обема дужностима. У Министарству се то знало. Већ крајем септембра се појављује овде нови лекар, који се у званичној преписци назива „моравичким“. Био је то почетник са још нерегулисаним статусом када се јавио с молбом за дозволу да може полагасти државни испит. Звао се Љубиша Иваковић и имао је већ титулу доктора. Доктор Ст. Иванић је и даље био в. д. управника Ивањичке болнице. Он се у тој дужности јављао још неколико пута. Једном је то била молба да му се дозволи издање лекарских уверења, што му је ускраћено. Други пут је предлагао да се предузме све што је потребно како би се градила нова зграда за Ивањичку болницу; затим се његово име наводи као истакнутог стручњака на сузбијању епидемија.³³

Почетком новембра 1911. коначно је решено постављење лекара у срезу моравичком. То је био раније поменути Ивковић. У указу наследника престола Александра, који је издао у име свога оца краља, ово се име пише као Љубинко. Ту се наводи како се др Љубинко Ивковић, свршени лекар и бивши државни питомац, поставља у срез моравички. Ово постављање је уследило одмах иза положеног државног испита. Истовремено је постављен лекар за срез ариљски. Овде је премештен из среза пољаничког др Милован Миловановић.³⁴ Новопостављени др Љубинко Ивковић се већ почетком јануара 1912. јавља као управник болнице, што је тада било нераздвојно од дужности среског лекара, са требовањем знатне количине рубља и постељине за потребе своје установе. Али, са испорукама тог требовања ишло је врло отегнуто; рубље је добијено тек у

новембру те године. Оног времена када је упућено требовање за болничко рубље, из Ивањичке болнице је упућен захтев Министарству да изда одобрење да се у установу може увести електрично осветљење.³⁵

Захладнело а потом и оштрије зимско време као да је утицало да мине непосредна опасност од најезде колеричне заразе; тек се у преписци она све мање помиње у овом крају. Уместо ове, наступало је друго зло: по селима моравичког среза је поново, ко зна по који пут, харала дифтерија. Срески начелник, пошто се набавка није вршила из болничког буџета, тражио је дешом неколико врста антидифтеричног серума. Том захтеву је брзо удовољено. Употреба овог серума мора да је била у надлежности др Ст. З. Иванића. Пред крај зиме се указала нова опасност у неким крајевима, мада не у моравичком срезу, који је само упозораван. Било је то беснило, на које су упозоравали и Министарство привреде и Министарство војно. Једна од последица умањења опасности од колере била је молба др Ст. З. Иванића да затражи одлазак из моравичког среза и да буде постављен за лекара у Грузи. Како одговор из Министарства није стигао, молио је поново, али за постављење у Крагујевачкој болници. На крају, молбе су му делимице уважене; није добио ни за среског лекара у Грузи, ни место у Крагујевцу. Решењем краља Петра, а по предлогу министра унутрашњих дела, премештен је, указом од 3. марта 1912, „по потреби службе“, за лекара среза драгачевског.³⁶

Ивањичка болница, поред честих промена лекара, такође је била лоше среће и са својим економима. Ови службеници, при болничким установама задужени за новчано-материјално пословање, такође су често мењани. Ивањичка болница није имала већ у априлу 1912. свог економа. Чим се дознало да је његово место упражњено, појавила су се два кандидата из варошице да буду ту постављени. Министарство није уважило ни једну од тих молби; поставило је трећег човека — неког Драгишу С. Николића, за кога је записано да је раније био порески помоћник.³⁷ Тако се приступило бољој организацији ове среске установе, од које се као и од тек отворане апотеке очекивало унапређење здравствене службе у читавом овом крају. Тек тада је могла санитетска власт да нареди строжији поступак према дућанцијама у Ивањници, који су до тада продавали разне лекарије и отровне ствари.³⁸

А, када је према свему томе требало да Ивањичка болница пође чвршћим корацима напред, није то могла да учини. Испречиле су тешкоће које су зависиле из чињеница далеко од ње — из међу-

народне затегнутости. Прво се то осетило из стварања Државне болнице у Београду која је затражила од Министарства да се нека количина лекова испоручи Ивањичкој болници — што иначе није био редован пут којим је ова последња подносила своја требовања. Ствар ће постати јаснија из једног записа из јесењих дана када је требовао завојни медицински материјал за Среску болницу у Ивањници. Приближавао се рат и она је примала улогу војне болнице.³⁹

Др Љ. Ивковић није ни сам био боље среће од његових претходника у Ивањници. Њега је преко лета депешом оптужио Министарству унутрашњих дела ивањички житељ Арсеније Михаиловић. Навео је како је др Ивковић оставио срез без лекара и отишао у Приликс „да се коцка и игра карте“. Министарство је наложило окружној власти у Чачку да испита случај и поднесе извештај. Није извесно какав је исход истраге, а можда до ње није ни дошло. Ускоро се у преписци нашло име др Љ. Ивковића, али са другачијим значењем. Он више није био на дужности у Ивањници, пошто је мобилисан и као санитетски кадар нашао се у војној јединици која је образована у Параћину. Ивањичка болница није имала ни управника, ни лекара. Из Ивањнице је умољавано Министарство да интервенише како би др Ивковић вратио кључеве од касе (које је собом понео). Срески начелник је поднео Министарству предлог да се затвори ова болница. Особље болнице, које се потписало као управа, обратило се Министарству и молило да се нареди Чачанском окружном начелству да их исплати. Исплата је извршена закључно са септембром. Окружна болница у Чачку затражила је од Београда објашњење о томе ко је надлежан да води Ивањичку болницу. Министарство је издало потребна упутства, о којима нема (сада) ближих података. Болнички економ је, на све то само поднео извештај — да је особље исплаћено за септембар.⁴⁰

До затварања Ивањичке болнице ипак није дошло. У септембру се распитивало Санитетско одељење за двојицу лекара који још нису били обухваћени војном мобилизацијом. Среска власт из Аранбеловаца је јавила да се у овом месту налазе оба тражена лекара. Одмах, без икаквих формалних решења и указа, упућен је на дужност у Војну болницу у Ивањници др Влад. Томић, месни лекар, а на његово место постављен други доктор. Окружна власт у Чачку евидентирала је постављење др Томића. Извештавала је истовремено да је у овом крају потребан још један лекар за рад по срезу, јер се појавила заразна болест срдобоља. Указивало се да војни лекар никако неће моћи да ради са пацијентима у болници и са болесници-

ма по селима. Из Министарства је затражен извештај од среске власти у Ивањици. Одговор је гласио да у овом месту постоји само један лекар. То је др Влад. Томић, „једини лекар за војну и среску болницу“. Зараза по селима није ни помињана или бар није о њој ништа речено у овом одговору. Ивањичка болница је тако ипак продужила да живи и ради у тим ратним данима 1912. године. Ово доказују неке нове испоруке болничког рубља за установу, какве су, иначе, уредно стизале по наруџбинама.⁴¹

*

* * *

Ове, 1912. године умро је др Недо Нешковић, први питомац среза моравичког на медицинским наукама. Дошао је као млад лекар у родни крај, залагао се на послу са одушевљењем радио и био зачетник идеје о отварању болнице у свом родном крају. Никад није у њој стигао да ради, пошто се морао уклонити од неугодности. Начелство округа крушевачког известило је министра унутрашњих дела да је др Недо Нешковић умро 30. августа 1912. године, о чему је поднела извештај и тамошња окружна благајна ради обуставе плате. Др Нешковић живео је и преминуо у Трстенику као срески лекар. Његова удова Катарина регулисала је тек половином октобра своја пензијска примања.

НАПОМЕНЕ

1. АС (Архив Србије), МУД-С, Деловодни протокол 1908. №-№ 489, 1862 и 2360. Нека преписка око ових набавки је вођена крајем 1907. Од овог времена се редовно помиње Ивањичка болница којој је приписан срески ранг. Но треба знати да је она била још само у пројекту. Набавке су биле доказ да се полако ишло ка остварењу пројекта.

2. Исто, №-№ 206, 209, 816, и 2028. При овом последњем се позива на један акт из 1907.

3. Исто, №-№ 422196713; + 01, 1211414.

4. Исто, № 535, и 568.

5. АС-МУС-С, Деловодни протокол 1909, № 31 и 2331.

6. АС-МУД-С-512/1909.

7. Иста сигнатура.

8. АС-МУС-С-Деловодни протокол 1908, № 546.

9. АС-МУС-С, 512/1909.

10. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1909, №-№ 5060, 5699, 7044; 5510. У једној приватној тужби се наводи неки анонимац и лабаво вршење дужности од стране овог лекара.

11. „Српске новине“, бр. 191. од 1. септембра 1909. Указ Њ. В. краља Петра I од 28. августа 1909.
12. АС-МУД-С.Дел. протокол 1909, №-№ 12881, 13186, 13689, 14, 14775.
13. АС-МУД-С-4119; 1909.
14. АС-МУД-С-2788/1909. Ближи подаци о др Милићу нису пронађени.
15. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1909, № 12646 и Дел. протокол 1910, 1745.
16. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1908, № 12085.
17. АС-МУД-С-1378/1911. Акт, № 215 од 8. марта 1911, Решење СБр 2555 од 6. октобра 1910.
18. АС-МУД-С, Деловодни протокол 19 1910, №-№ 4464, 9244 и 12392. Доктор је био врло упоран иако му нису уважаване ни молбе ни оставке.
19. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1910, № 7744.
20. АС-МУД-С-86/1910. Акт Ивањичке болнице од 26. јуна 1910, и пратећа грађа.
21. АС-МУД-С-36/1912, АС, МУД, Деловодни протокол 1910, №8780, 10292; 9972; 9983.
22. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1910, №-№ 11668, 13603; АС-МУД-С-36/1912, Акт Болнице среза моравичког, № 796 од 13. августа 1910. и пратећа преписка.
23. АС-МУД-С, 361912.
24. АС-МУД-СС. Деловодни протокол 1911, № 313, 397, 554 1352, 1458 и 1495. АС-МУД-С, 768/1911.
25. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1911, №-№ 1322 и 1988; 314, 913 и 1552.
26. АС-МУД-С, 36/1912. Акт Болнице среза моравичког од 10. јануара 1911.
27. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1911, №№ 1887.
28. Исто, №№ 4592, 5586.
29. „Српске новине“, бр. 166 од 31. јула 1911.
30. АС-МУД-С, 766/1911. Требовање је ишло преко окружне власти у Чачку.
31. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1911, №№ 11794, 11795 и 22461.
32. АС-МУД-С, 36/1912. О отварању апотеке у Ивањници постоји обилница грађа.
33. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1911, №№ 10471, 14750 и 15230.
34. „Српске новине“, бр. 252. од 16. новембра 1922.
35. АС-МУД-С, 181/1912, Деловодни протокол 1912, №№ 237 и 354.
36. „Српске новине“, бр. 53. од 6. марта 1912.
37. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1912, № 4679, 4702 и 4863. Овом економу је допала дужност да спроведе организацију око увођења електричне струје у болницу и изврши обрачун исплате.
38. АС-МУД-С, Деловодни протокол 1912, № 7780.
39. Исто, №№ 9115, 1255, 14323 и 557.
40. Исто, №№ 11758, 11840; 1886, 120636, 12637. и 12647.
41. Исто, №№ 13333, 12952 и 13084. Ивањичка болница, за разлику од 1876—78. године када су дуж границе вођене тешке борбе са Турцима, овога рата 1912. није било много оптерећена, пошто су бојишта била далеко.

HÔPITAL D'ARRONDISSEMENT A IVANJICA

L'auteur fournit dans ce texte plusieurs informations fondées sur des documents d'archives et relatives à l'histoire de l'organisation du service de santé dans l'arrondissement de Moravice. Il s'agit de la période allant depuis les premiers projets envisageant la fondation d'un hôpital d'arrondissement à Ivanjica jusqu'à l'année 1912, où cette modeste institution sanitaire abrita le service de santé de l'armée serbe, c'est-à-dire où elle devint un hôpital militaire.

L'hôpital d'arrondissement d'Ivanjica, un de plusieurs de ce genre en Serbie, fut fondé avec des ressources minimales, sans disposer de personnel qualifié, parfois même de médecins, sans avoir l'inventaire nécessaire et sans avoir à sa disposition des instruments et des médicaments en quantités suffisantes. Sa fondation fut le fruit des efforts persévérants, déployés en vue d'assurer une protection sanitaire à la population de la région dans la mesure où c'était possible vu la situation de l'époque.

Ce texte doit être considéré comme une contribution ayant pour but de jeter de la lumière sur les circonstances où l'hôpital d'arrondissement d'Ivanjica fut fondé et sur les conditions dans lesquelles il fonctionna au cours des premières années de son existence.